

А. Т. Мармоза

ПРАВОВА СТАТИСТИКА

2-ГЕ ВИДАННЯ
ПРЕРЕРОБЛЕНЕ ТА ДОПОВНЕНЕ

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Київ
«Центр учбової літератури»
2013

УДК 31:34(075.8)
ББК 67.5я73
М 28

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного агроекологічного університету
(протокол № 9 від 25.04.2012 р.)*

Рецензенти:

Данилко В. К. – завідувач кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету, доктор економічних наук, професор;

Зінчук Т. О. – завідувач кафедри зовнішньоекономічної діяльності Житомирського національного агроекологічного університету, доктор економічних наук, професор;

Хобта Н. М. – доцент кафедри економіки і менеджменту Європейського університету, Житомирська філія, кандидат економічних наук.

Мармоза А. Т. *Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.*

ISBN 978-617-673-194-8

У підручнику, написаному відповідно до найбільш повних програм курсу “Правова статистика”, розглядаються основні поняття і категорії правової статистики, статистичне спостереження, зведення і групування даних, абсолютні, відносні і середні величини, показники варіації, ряди динаміки, індекси, вибірковий метод, дисперсійний і кореляційний аналіз, табличний і графічний метод та ін.

Аналізується історичний шлях розвитку статистичної науки в цілому і її галузі – правової статистики зокрема, розкривається зміст її розділів, наводиться характеристика щоденного обліку і статистичної звітності правоохоронних органів і органів юстиції, показані сфери, особливості і межі застосування статистичних методів у аналітичній практиці правоохоронних органів.

Наприкінці посібника вміщено додатки, основні математико-статистичні таблиці і список рекомендованої літератури.

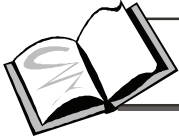
Для студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів, може бути корисним викладачам, аспірантам і науковцям, а також працівникам правоохоронних органів і органів юстиції.

УДК 31:34(075.8)
ББК 67.5я73

ISBN 978-617-673-194-8

© Мармоза А. Т., 2013.

© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2013.

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД СТАТИСТИЧНОЇ НАУКИ	11
1.1. Поняття статистики. Предмет статистики, її розділи	11
1.2. Основні поняття в статистиці	22
1.3. Метод статистики	26
1.4. Зв'язок статистики з іншими науками	29
1.5. Завдання і організація статистики в Україні	31
Питання для самоконтролю	36
Тестові завдання	36
Розділ 2. ПОНЯТТЯ І МЕТОД ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ	40
2.1. Поняття правової статистики. Предмет, значення і завдання правової статистики	40
2.2. Короткі відомості з історії правової статистики	56
2.3. Галузі (розділи) правової статистики	61
2.4. Метод правової статистики	70
Питання для самоконтролю	76
Тестові завдання	76
Розділ 3. СТАТИСТИЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ.	79
3.1. Поняття про статистичне спостереження. Програмно-методологічні та організаційні питання статистичного спостереження	79
3.2. Форми, види і способи статистичного спостереження	85
3.3. Помилки статистичного спостереження і способи контролю зібраних даних	92
Питання для самоконтролю	94
Тестові завдання	94
Розділ 4. ПЕРВИННИЙ ОБЛІК І СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ І ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ	98
4.1. Єдиний облік злочинів.	98
4.2. Документи первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, та кримінальних справ в правоохоронних органах	107
4.3. Документи первинного обліку в судах і органах юстиції	117
4.4. Статистична звітність у правоохоронних органах	126
4.5. Статистична звітність у судах і органах юстиції	133
Питання для самоконтролю	144
Тестові завдання	144

Роздл 5. ЗВЕДЕННЯ І ГРУПУВАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ. СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ. АБСОЛЮТНІ І ВІДНОСНІ ПОКАЗНИКИ . . .	147
5.1. Поняття про статистичне зведення	147
5.2. Статистичні групування, їх зміст, завдання і види	150
5.3. Методологія статистичних групувань	163
5.4. Вторинне групування	169
5.5. Ряди розподілу	172
5.6. Статистичні таблиці	180
5.7. Абсолютні показники	183
5.8. Поняття про відносні величини, їх види	188
Питання для самоконтролю	201
Тестові завдання	202
Роздл 6. СЕРЕДНІ ВЕЛИЧИНИ	208
6.1. Поняття про середні величини	208
6.2. Види середніх величин і способи їх обчислення	211
6.3. Властивості середньої арифметичної. Розрахунок середньої арифметичної способом моментів	223
6.4. Мода, медіана, квартилі і децилі.	226
Питання для самоконтролю	231
Тестові завдання	232
Роздл 7. ПОКАЗНИКИ ВАРІАЦІЇ	237
7.1. Поняття варіації ознак. Показники варіації	237
7.2. Математичні властивості дисперсії та спрощені способи її розрахунку	245
7.3. Види дисперсій і правило їх додавання	249
7.4. Моменти статистичних розподілів	254
Питання для самоконтролю	260
Тестові завдання	261
Роздл 8. ВИБІРКОВИЙ МЕТОД	265
8.1. Поняття вибіркового спостереження та його теоретичні основи	265
8.2. Помилки вибірки.	270
8.3. Способи формування вибірових сукупностей	282
8.4. Визначення необхідної чисельності вибірки.	286
8.5. Малі вибірки	291
8.6. Дисперсійний аналіз	294
Питання для самоконтролю	305
Тестові завдання	306
Роздл 9. КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ	312
9.1. Поняття про кореляційний аналіз.	312
9.2. Парна (проста) лінійна кореляція	321
9.3. Показники тісноти зв'язку.	326
9.4. Криволінійна кореляція	331

9.5. Множинна кореляція	338
9.6. Статистична оцінка вибіркових показників зв'язку	347
9.7. Непараметричні критерії оцінки кореляційного зв'язку	352
Питання для самоконтролю	357
Тестові завдання	358
Роздл 10. Ряди динаміки	366
10.1. Поняття про ряди динаміки та їх види. Наукові умови побудови рядів динаміки	366
10.2. Показники ряду динаміки	370
10.3. Прийоми виявлення основної тенденції розвитку в рядах динаміки.	380
10.4. Факторний аналіз рядів динаміки	400
10.5. Інтерполяція і екстраполяція. Прогнозування суспільних явищ	402
10.6. Аналіз сезонних коливань	405
Питання для самоконтролю	409
Тестові завдання	409
Роздл 11. ІНДЕКСИ	417
11.1. Поняття про індекси і їх роль в статистичному аналізі суспільних явищ	417
11.2. Класифікація індексів	424
11.3. Індексний аналіз	432
11.4. Особливості побудови і застосування індексів у правовій статистиці.	438
Питання для самоконтролю	446
Тестові завдання	447
Роздл 12. СТАТИСТИЧНІ ГРАФІКИ	454
12.1. Роль і значення графічного методу	454
12.2. Основні елементи графіка. Правила побудови статистичних графіків	456
12.3. Види статистичних графіків і способи їх побудови	461
Питання для самоконтролю	470
Тестові завдання	471
Додатки	477
Відповіді на тестові завдання	523
Список рекомендованої літератури	526

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку суспільства важлива роль у механізмі управління економікою належить статистиці. Вона здійснює збирання, наукову обробку і аналіз інформації про стан і розвиток усіх сторін суспільного життя країни.

Без аналізу статистичних даних неможливе управління державою як соціальним організмом, розробка і прогнозування соціально-економічного розвитку, в тому числі і в галузі соціального контролю над злочинністю. Статистичні показники, що являють собою кількісне вираження соціально-економічних явищ у єдності з їх якісною визначеністю, є основним джерелом інформації для характеристики стану і розвитку економіки і культури.

Узагальнюючи і аналізуючи дані про розвиток економіки і культури, вишукуючи і виявляючи резерви, які є в економіці статистична наука і практика активно беруть участь у здійсненні величких планів побудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з ринковою економікою.

Перед статистикою поставлені важливі завдання, щодо подальшого вдосконалення системи статистичних показників, прийомів збирання, обробки та аналізу масових статистичних даних, забезпечення усіх рівнів управління економікою і культурою вичерпною, вірогідною і точною інформацією.

Невід'ємною частиною економічної освіти спеціалістів вищої кваліфікації у галузі суспільних наук, взагалі і юриспруденції зокрема, є статистична підготовка, вміння користуватися статистичними методами дослідження, які дають змогу виявляти різні тенденції і закономірності. Тому покращення економічної освіти передбачає обов'язкове підвищення статистичної підготовки спеціалістів у різних галузях знань. У зв'язку з цим особливе значення набуває вивчення у вищих навчальних закладах статистичної науки.

У період гласності, побудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави на засадах ринкових відносин важлива роль належить правовій статистиці, завданням якої є не тільки інформування

суспільства про істинний стан справ у сфері контролю за злочинністю, але й виявлення зв'язків і взаємозалежностей правопорушень з політичним, соціально-економічним і моральним станом в країні.

Тільки за допомогою даних правової статистики можна вивчити злочинність, судимість, адміністративні правопорушення, цивільно-правові і господарські спори та інші соціально-правові явища і процеси. Статистичний аналіз цих масових явищ і процесів дає змогу виявити причини, умови, мотиви і закони їх розподілу, дослідити динаміку злочинності та антисоціальної поведінки. Без використання даних правової статистики неможливе удосконалення діяльності правоохоронних органів, судів, органів юстиції та адвокатури.

Спеціаліст у галузі юридичних наук має оволодіти основними питаннями статистичної методології, аналізу масових соціально-правових явищ і процесів. Знання розрахунку і аналізу показників правової статистики потрібні спеціалістам з кримінального, адміністративного, цивільного, господарського, трудового та інших галузей права. Проте правова статистика в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин поки що не зайняла свого належного місця в юридичній науці і практиці.

Особливо актуальне значення вивчення і аналіз даних правової статистики набуло в даний час, коли в епоху гласності і побудови правової держави дані про моральний, соціально-правовий і кримінологічний стан суспільства, що носили протягом багатьох десятиліть гриф секретності, виключені з державних таємниць. Юридична наука і практика були фактично відлучені від об'єктивного аналізу правової дійсності, а статистичні методи володіючи великими аналітичними можливостями залишались незатребуваними.

В даний час змінилися пріоритети статистики, інформація про соціально-правовий і кримінологічний стан суспільства є відкритою, зняті обмеження на публікацію даних про злочинність. Це відкриває нові можливості для правознавців і спеціалістів інших гуманітарних наук, що вивчають негативні, аморальні і злочинні прояви суспільного життя, які носять масовий характер, для аналізу і розробки державних заходів у справі попередження і профілактики правопорушень.

Статистичний аналіз даних про злочинність свідчить про те, що протягом останніх років в Україні зберігається складна кримінологічна ситуація, яка характеризується криміналізацією суспільства. За порівняно невеликий в історичному плані період зростання злочинності перетворилося в одну з найбільш гострих державних проблем, набуло національного значення.

Ця ситуація зумовлює необхідність пошуку і залучення усіх резервів ефективного соціального контролю над злочинністю. Одним з важливих і ефективних інструментів такого контролю є правова статистика,

яка веде облік кримінальних, адміністративних, цивільних правопорушень та різного роду антисоціальних явищ. Правова статистика аналізує причини і умови, що сприяють виникненню цих явищ, вивчає стан, рівень, структуру і динаміку злочинності і антисоціальної поведінки.

Усе вище зазначене ставить підвищені вимоги до статистичної підготовки юридичних кадрів. Стосовно підготовки юристів вищої кваліфікації у вищих навчальних закладах це означає підвищення рівня статистичної освіти, зокрема з питань правової статистики.

Вивчення правової статистики має важливе значення в підготовці висококваліфікованих юристів оскільки для всебічного науково-обґрунтованого виявлення тенденцій і закономірностей соціально-правових явищ необхідно уміти їх аналізувати прийомами, способами і методами, які розробляє статистична наука. Тільки за допомогою комплексу статистичних методів можна вивчати злочинність, судимість, адміністративні правопорушення, цивільно-правові спори та інші соціально-правові явища і процеси.

Статистична підготовка юристів усіх спеціальностей є важливою складовою частиною їх методологічної підготовки у галузі кількісно-якісного аналізу масових соціально-правових явищ і процесів.

Застосування статистичних методів у аналізі діяльності правоохоронних органів дає змогу всебічно вивчити явища, встановити залежність результативного показника від комплексу факторів, виявити тенденції зміни досліджуваних явищ і прогнозувати їх розвиток, розробити заходи протидії злочинності.

У результаті вивчення теоретичного і практичного курсу правової статистики студенти мають оволодіти методами та прийомами обчислення різних статистичних показників, аналізом правових явищ і процесів. Вони мають вміти виявляти закономірності їхнього розвитку, застосовувати статистичні методи на практиці, аналізувати масові дані про діяльність правоохоронних органів. Виходячи з цього даний підручник орієнтований на глибоке оволодіння статистичними методами збору, зведення, групування, обробки і аналізу масових правових явищ і процесів.

Підручник підготовлений відповідно до найбільш повних навчальних програм курсу «Правова статистика», які вивчаються в юридичних вищих навчальних закладах і факультетах України за спеціальністю «Правознавство», що дає можливість використовувати його в будь-якому юридичному вищому навчальному закладі у тому обсязі, в якому передбачено викладання правової статистики.

У підручнику, який складається з 12 розділів, розглядаються основні методи збирання, обробки та аналізу масових соціально-правових явищ: статистичне спостереження, зведення і групування, статистичні

таблиці і графіки, середні і відносні показники, прийоми аналізу рядів динаміки, індексний, вибірковий, дисперсійний та кореляційний методи аналізу тощо.

Офіційними джерелами даних для написання підручника слугували дані статистичної звітності Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України, Державної пенітенціарної служби України, Державної служби статистики України про стан злочинності і судимості в Україні і окремих областях. Поряд з цим у підручнику використані й умовні дані. Проте автор прагнув щоб зміст прикладів мав наближений до реальної дійсності характер, а тому складаючи їх, значною мірою використовував фактичний матеріал попередньо опрацювавши його методично.

Приклади, які дає підручник, не лише роз'яснюють загально-теоретичні положення, а й наочно показують можливі області застосування статистичних методів в аналізі соціально-правових явищ.

Наприкінці підручника вміщено зразки документів первинного обліку в правоохоронних органах, основні математико-статистичні таблиці, алфавітний покажчик і дано список рекомендованої літератури для самостійного вивчення курсу правової статистики.

До кожного розділу наведені контрольні запитання для самоконтролю і тестові завдання, що дасть змогу глибше закріпити вивчену тему.

Головним своїм завданням автор цього підручника бачив у тому, щоб у доступній і логічній формі розкрити змістовну сторону методів статистики, тобто пояснити особливості і специфіку наукового їх застосування, застерегти від можливих помилок. Тому особлива увага приділена економічній інтерпретації одержаних результатів і висновків по них, що сприяє творчому засвоєнню матеріалу, що викладається. Зважаючи на велике прикладне значення окремих статистичних методів аналізу, деякі теми викладені більш поглиблено і ширше. Це насамперед стосується статистичних групувань, вибіркового, дисперсійного і кореляційного аналізу.

Пропонований підручник дає уявлення про основні статистичні методи, їх можливості і межі застосування в юридичній науці і практиці. Якщо студент-правознавець виявить бажання більш глибоко вивчити правову статистику, то він для досягнення цієї мети може скористуватися наведеним в кінці книги списком рекомендованої літератури.

Враховуючи недостатню математичну підготовку студентів-юристів, автор зробив усе від нього залежне, щоб максимально облегшити вивчення цієї дисципліни шляхом викладення її математичних основ в обсязі математичної підготовки в середній школі, так як надмірна формалізація у викладанні статистики студентам-неекономістам може тільки завадити ефективному засвоєнню курсу.

Підручник адресований не тільки студентам, викладачам і аспірантам юридичних вузів і факультетів, а також науковим і практичним працівникам правоохоронних органів, судів та інших юридичних закладів.

Автор висловлює щиру подяку рецензентам рукопису підручника, а також колективу кафедри статистики Московської сільськогосподарської академії, де автор свого часу навчався в аспірантурі, за цінні зауваження і пропозиції щодо удосконалення навчального посібника на стадії підготовки його до видання.

Особливу подяку автор висловлює працівникам правоохоронних органів за надані консультації з правових питань, інформаційні і статистичні дані, зразки документів первинного обліку і статистичної звітності своїх відомств:

Власенко Н.С. — заступнику голови Державної служби статистики України;

Сидоровій О.І. — інспектору відділу статистики Державного департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України;

Соловійову С.Є. — начальнику відділу Департаменту організаційно-аналітичного, документального та правового забезпечення Державної пенітенціарної служби України;

Істратенку І.М. — головному спеціалісту Державної служби статистики України.

Автор з великою увагою поставиться до зауважень, порад і з вдячністю прийме все, що допоможе покращити підручник.

Зауваження і пропозиції щодо удосконалення підручника просимо направляти за адресою: 10008, м. Житомир, 8, вул. Старий бульвар, 7, Житомирський національний агроекологічний університет, кафедра аналізу і статистики, або у видавництво.